

Согласно результатам учетов, наиболее высокой численность вида была в июне 1999 г. – 30,0 ос./км². Наиболее низкой – 0,04 ос./км² в ноябре 2000 г. Многолетняя динамика численности представлена на рисунке 39.

Обыкновенная чечевица *Carpodacus erithrinus*

Отмечена в дендропарке только один раз 24.04.2001 г. Встречаемость 0,001 %.

Большая чечевица *Carpodacus rubicilla*

Впервые эти птицы, по данным Шатилова, были добыты Шмидтом на Салгире весной 1865 г. (цит. по: Костин, 1983). Во время проведения учетов птиц в дендропарке 19.07.2001 г. мы наблюдали две особи больших чечевиц с окраской самок или молодых птиц (Аппак, 2001б). Наблюдения проводились с близкого расстояния, что позволило визуально определить птиц по характерным полевым признакам. Птицы были размером со скворца, буровато-серого цвета с отчетливыми темными пятнами на нижней части тела, с толстым, коническим клювом. Встречаемость 0,001 %.

Обыкновенный клест *Loxia curvirostra*

Отмечался в парке два раза – 25.09 и 4.11.2002 г. Встречаемость 0,003 %.

Обыкновенный дубонос *Coccothraustes coccothraustes*

Встречается в парке в течение года, за исключением мая. Сезонная динамика средней многолетней плотности вида представлена в таблице 45.

Согласно результатам учетов, наиболее высокой численность вида была в ноябре 2002 г. – 408,3 ос./км². Наиболее низкой – 0,03 ос./км² в июле 1999 г. Многолетняя динамика численности представлена на рисунке 40.

Просьянка *Emberiza calandra*

Отмечена в дендропарке только один раз – 7.04.2003 г. Встречаемость 0,001 %.

Литература

Аппак Б.А. (1998): Влияние изменений суточной активности птиц на результаты маршрутных учетов. - Роль охоронюваних природних територій у збереженні біорізноманіття. Канів. 142-144.
 Аппак Б.А. (2001): О встречах редких видов птиц в Крыму. - Беркут. 10 (2): 152.
 Аппак Б.А. (2003): Динамика численности москочков в Крымском природном заповеднике. - Роль природно-заповідних територій у підтриманні біорізноманіття. Канів. 190-191.

Таблица 45.

Результаты учетов обыкновенного дубоноса в дендропарке Крымского природного заповедника

Месяц	Плотность (ос./км ²)		Относительное обилие (%)		Встречаемость (%)
	М	± %	М	± %	
Январь	48,2	14,2	2,4	19,0	33,9
Февраль	97,0	16,7	2,5	13,2	47,7
Март	42,7	19,4	1,5	20,0	29,2
Апрель	4,3	32,2	0,2	36,7	8,2
Июнь	24,9	30,0	0,9	29,8	11,5
Июль	64,2	25,9	1,8	26,8	22,2
Август	33,3	44,3	0,6	41,9	14,0
Сентябрь	22,7	22,9	0,7	25,0	10,5
Октябрь	154,8	10,0	3,8	8,1	53,1
Ноябрь	172,2	14,3	3,3	12,9	52,5
Декабрь	32,7	12,6	1,1	15,8	23,5

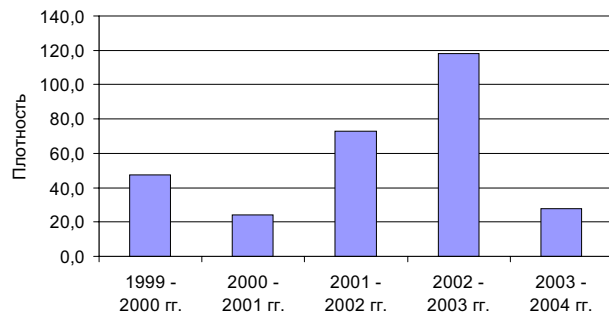

Рис. 40. Многолетняя динамика среднегодовой плотности обыкновенного дубоноса в дендропарке Крымского природного заповедника.

Аппак Б.А. (2003): Сезонная динамика численности синиц в дендропарке Крымского природного заповедника. - Мат-лы научно-практич. конф., посвящ. 80-летию Крымского природного заповедника. Алушта. 204-207.
 Аппак Б.А. (2004): Динамика численности кольчатой горлицы в дендропарке Крымского природного заповедника. - Вопросы развития Крыма. Симферополь. 15: 40-42.
 Аппак Б.А., Цвельх А.Н. (2004): Сезонная динамика численности и перемещения щеглов, *Carduelis carduelis*, в горном Крыму. - Облік птахів. Підходи, методики, результати. Житомир. 63-65.
 Бескаравайный М.М. (1999): Некоторые особенности миграций птиц в юго-восточном Крыму. - Фауна, экология и охрана птиц Азово-Черноморского региона. Симферополь. 12-17.
 Замуруева Л.П. (2002): Старейший музей природы Крыма. - Заповедники Крыма. Симферополь. 80-83.
 Костин Ю.В. (1983): Птицы Крыма. М.: Наука. 1-240.
 Равкин Ю.С. (1967): К методике учета птиц лесных ландшафтов. - Природа очагов клещевого энцефалита на Алтае. Новосибирск. 66-75.

ЗИМІВЛЯ ВОДОПЛАВНИХ ТА НАВКОЛОВОДНИХ ПТАХІВ НА ДНІПРІ В РАЙОНІ КАНІВСЬКОГО ЗАПОВІДНИКА У 1998–2004 рр.

В.М. Грищенко, М.Н. Гаврилюк, Є.Д. Яблоновська-Грищенко

Канівський природний заповідник, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

Матеріал для даної роботи зібраний протягом 7 років, що пройшли після виходу попередньої публікації

(Грищенко та ін., 1997). Обліки проводилися на незамерзаючій ділянці Дніпра нижче греблі Канівської ГЕС.

Результати обліків водоплавних та навколоводних птахів у 1998–2004 рр.

Вид	Дата	Чисельність	Прим.	Вид	Дата	Чисельність	Прим.
<i>Phalacrocorax carbo</i>	27.12.98	3	+	<i>Mergus merganser</i>	19.12.01	400	-
	24.01.02	1	+		06.01.02	130	+
<i>Cygnus olor</i>	25.01.01	3	-	24.01.02	330	+	
	24.01.02	1	+	12.12.02	360	-	
	01.02.04	1	-	15.12.02	100	-	
<i>Anser anser</i>	27.01.98	9	x	05.01.03	100	+	
<i>Anas platyrhynchos</i>	09.01.98	650	-	25.01.03	320	+	
	10.01.98	670	-	12.02.03	400	-	
	13.01.98	550	-	18.01.04	100	-	
	27.01.98	600	+	19.01.04	220	+	
	07.02.98	800	-	<i>Mergus albellus</i>	01.12.98	12	+
	01.12.98	850	+		27.12.98	1	+
	24.12.98	530	-		19.12.01	4	-
	27.12.98	800	+		06.01.02	4	+
	25.01.01	100	-		24.01.02	4	+
	19.12.01	50	-		12.12.02	2	-
	06.01.02	500	+		15.12.02	2	-
	24.01.02	920	+		05.01.03	8	+
	12.12.02	130	-		25.01.03	8	+
	15.12.02	50	-		12.02.03	4	-
	05.01.03	700	+	19.01.04	2	+	
	25.01.03	800	+	<i>Haliaeetus albicilla</i>	08.01.98	7	-
	12.02.03	650	-		13.01.98	6	-
	18.01.04	1200	-		28.01.98	6	-
	19.01.04	2200	+		07.02.98	8	-
<i>Aythya ferina</i>	12.12.02	2	-		01.12.98	6	+
	12.02.03	1	-		24.12.98	4	-
<i>Aythya fuligula</i>	12.12.02	1	-		26.12.98	8	-
	12.02.03	1	-		27.12.98	7	+
	19.01.04	4	+		03.02.99	7	-
<i>Aythya marila</i>	27.12.98	1	+		06.02.99	10	-
<i>Bucephala clangula</i>	01.12.98	30	+	20.02.99	10	-	
	27.12.98	32	+	26.12.99	2	-	
	19.12.01	120	-	15.01.00	14	-	
	06.01.02	160	+	20.01.00	8	-	
	24.01.02	370	+	10.02.00	12	-	
	12.12.02	160	-	25.01.01	4	-	
	15.12.02	250	-	19.12.01	6	-	
	05.01.03	700	+	06.01.02	6	+	
	25.01.03	300	+	24.01.02	18	+	
	12.02.03	650	-	12.12.02	14	-	
	18.01.04	50	-	15.12.02	10	-	
	19.01.04	240	+	05.01.03	6	+	
<i>Mergus merganser</i>	09.01.98	20	-	25.01.03	14	+	
	28.01.98	2	-	12.02.03	14	-	
	07.02.98	40	-	18.01.04	8	-	
	01.12.98	130	+	19.01.04	12	+	
	24.12.98	12	-	28.01.98	1	-	
	27.12.98	90	+	<i>Circus cyaneus</i>	07.02.98	1	-
	06.02.99	20	-		<i>Larus canus</i>	24.01.02	2
	17.02.99	14	-	12.12.02		2	-
	20.02.99	18	-	05.01.03	2	+	
	26.12.99	6	-	25.01.03	1	+	
	15.01.00	100	-	19.01.04	1	+	
	20.01.00	160	-	<i>Larus cachinnans</i>	08.01.98	2	-
	25.01.01	7	-		09.01.98	5	-

Продовження таблиці

Вид	Дата	Чисельність	Прим.	Вид	Дата	Чисельність	Прим.
<i>Larus cachinnans</i>	10.01.98	68	-	<i>Larus cachinnans</i>	10.02.00	10	-
	13.01.98	40	-		25.01.01	4	-
	27.01.98	50	+		19.12.01	2	-
	07.02.98	6	-		06.01.02	11	+
	01.12.98	17	+		24.01.02	130	+
	24.12.98	1	-		12.12.02	8	-
	27.12.98	18	+		05.01.03	45	+
	06.02.99	8	-		25.01.03	84	+
	17.02.99	12	-		12.02.03	3	-
	20.02.99	16	-		18.01.04	45	-
	26.12.99	6	-		19.01.04	69	+
15.01.00	5	-	<i>Larus ridibundus</i>	24.01.02	1	+	
20.01.00	15	-		12.12.02	1	-	

* Примітка: + – повний облік від ГЕС до південної частини о. Шелестів, - – облік від південної околиці м. Канева до південної частини о. Шелестів, х – облік на водосховищі біля ГЕС.

Завдяки значним коливанням рівня води у нижньому б'єфі лід постійно ламається і виноситься течією. У сильні морози річка встигає за кілька годин замерзнути практично повністю, залишаються лише окремі невеликі ополонки, на яких концентруються зимуючі водоплавні птахи. Та при черговому підйомі води лід знову ламається, і русло звільняється від нього. Залишаються тільки вузькі смуги біля берегів та в затоках. У теплі ж періоди лід може бути зовсім відсутнім на значному протязі.

Всього на зимівлі зареєстровано 15 видів водоплавних та навколводних птахів (табл.). Порівняно з попереднім періодом досліджень не спостерігалися норці та турпан (*Melanitta fusca*), зате відмічено ряд нових видів – великий баклан (*Phalacrocorax carbo*), сіра гуска (*Anser anser*), червоноголова чернь (*Aythya ferina*), морська чернь (*A. marila*), польовий лунь (*Circus cyaneus*), звичайний мартин (*Larus ridibundus*).

Великий баклан. Поодинокі птахи і невеликі групи почали зимувати у східній частині Черкаської області в останні роки у зв'язку з розселенням бакланів по Дніпру і швидким ростом чисельності. Вперше на

зимівлі біля Канева відмічений взимку 1985/1986 рр. – був спійманий ослаблений птах (Гаврилюк, Грищенко, 2001). У Канівському заповіднику великий баклан почав гніздитися в 1999 р. – у колонії сірої чаплі (*Ardea cinerea*) на о. Круглик було виявлено 11 гнізд (Грищенко, 1999). Чисельність швидко зростає, у 2004 р. вона вже перевищила 260 гніздових пар.

Лебідь-шипун (*Cygnus olor*). Лебеді з'являються взимку на Дніпрі в районі заповідника рідко і надовго не затримуються. Це пов'язано з тим, що зимуючі в антропогенному ландшафті лебеді взагалі досить активно переміщуються (Грищенко, Сорокун, 1990).

Цікаві спостереження вдалося провести 1.02.2004 р. Дорослий лебідь-шипун годувався на мілководді біля правого берега Дніпра, зовсім не звертаючи уваги на людей, що наближались метрів на 20–30. Те, як птах вів себе на льоду, говорить, що такі умови були для нього звичними. Лебідь серед тонкого льоду прокрутив невелику ополонку у вигляді “вісімки” і там тримався. Пересуваючись по ньому, він навіть не намагався йти, а ліг на живіт і ковзав, відштовхуючись лапами (фото 1). Став на ноги лише на більш товстій кризі, яка лебедя вже нормально витримувала. Якщо тре-

Фото 1. Лебідь-шипун пересувається по тонкій кризі “повзком”. 1.02.2004 р.

Тут і далі фото Є.Д. Яблоновської-Грищенко.

Фото 2. Крижень – найбільш багаточисельний серед зимуючих видів качок. 20.02.2003 р.

Фото 3. Великий крохаль – один із звичайних зимуючих видів качок. 23.02.2003 р.

ба було зламати лід, птах використовував “стратегію криголама”: виповзав на край і ламав його вагою тіла. Коли пішов льодохід під час скиду води ГЕС, лебідь вибрався на велику крижину і поплив на ній вниз по течії. Деякий час він чистив оперення, а згодом заснув, засунувши дзьоб під крило.

Сіра гуска. 27.01.1998 р. згря з 9 птахів відмічена біля ополонки на Канівському водосховищі поблизу від ГЕС. Вперше сірі гуси спостерігалися на зимівлі ще у 1996 р. – 26.12 3 птахи пролітали вверх по течії Дніпра біля Канева (Гаврилюк, Грищенко, 2001).

Крижень (*Anas platyrhynchos*). Регулярно зимуючий і найбільш масовий вид (фото 2). Чисельність, як правило, коливається у межах 500–900 особин, проте в січні 2004 р. спостерігалися значно більші скупчення.

Гоголь (*Bucephala clangula*). У 1987–2000 рр. гоголі зустрічалися на зимівлі не щороку і в порівняно невеликій кількості – не більше кількох десятків особин. У наступні роки ці птахи зимували вже регулярно, чисельність їх значно зросла. Взимку 2002/2003 рр. спостерігалися скупчення до 700 особин.

Великий крохаль (*Mergus merganser*). Чисельність також помітно зросла. Якщо за попередні 11 років вона коливалась у межах кількох десятків особин, лише взимку 1995/1996 рр. спостерігалися значні скупчення до 300 птахів та 22.02.1994 р. зареєстровано 154 птахи, то протягом останніх 5 років чисельність становила від 100 до 400 птахів (фото 3).

Фото 4. Луток – рідкісний зимуючий вид. 13.03.2002 р.

Фото 5. Жовтоногий мартин з рибою, віднятою у самки великого крохалю (плаває зліва). 23.02.2003 р.

Луток (*M. albellus*). Став зустрічатися на зимівлі частіше. У попередній період досліджень лутки спостерігалися лише двічі у лютому 1996 р. Тепер же вони стали відмічатися в невеликій кількості практично щороку (фото 4).

Орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*). Порівняно з попереднім періодом досліджень кількість орланів на зимівлі теж дещо зросла. Практично щороку максимальна чисельність досягала 14–18 особин.

Жовтоногий мартин (*Larus cachinnans*). Останнім часом став регулярно зимуючим видом. Чисельність залежить від погодних умов. За тривалих сильних морозів залишаються лише поодинокі птахи, але під час більш-менш теплих періодів чисельність мартинів може досягати десятків і навіть сотень особин.

Зимуючі жовтоногі мартини нерідко займаються клептопаразитизмом, відбираючи спійману рибу у гоголів і крохалів (фото 5). Вони тримаються біля груп качок, нападаючи на птахів, які виринають зі здобиччю. Втім, відняти улов вдається далеко не завжди, бо качки, рятуючись від нападу, пірнають знову, прямо з рибою в дзьобі.

18.03.2003 р. спостерігався навіть напад 3 жовтоногих мартинів на орлана-білохвоста, який ніс невелику рибу в лапі. Він намагався в польоті відбиватися і маневрувати, але безуспішно. Мартини по черзі атакували і били орлана в повітрі, поки не змусили сісти на піщану косу, де він одразу ж почав поїдати рибу. На березі мартини продовжували нападати, але вже більш обережно. Орлан відганяв їх, піднімаючи дзьоб і розкриваючи крила над здобиччю. Через деякий час він доїв рибу, і мартини залишили його в спокої.

Література

- Гаврилюк М.Н., Грищенко В.Н. (2001): Современная зимняя орнитофауна Восточной Черкащины. - Беркут. 10 (2): 184-195.
- Грищенко В.М. (1999): Гніздування великого баклана в Канівському заповіднику. - Запов. справа в Україні. 5 (2): 39-40.
- Грищенко В.М., Гаврилюк М.Н., Яблоновська-Грищенко С.Д. (1997): Зимівля водоплавних та навколводних птахів на Дніпрі в районі Канівського заповідника у 1987-1997 рр. - Запов. справа в Україні. 3 (1): 41-44.
- Грищенко В.Н., Сорокун Г.Н. (1990): Зимовки лебедів в антропогенному ландшафті Київської області. - Екологія и охрана лебедей в СССР. Мелитополь. 2: 22-24.